شۆڕشی پیشەسازی و کانکارە سەرسوڕهێنەرەکان

ڕێکخەری زانیاری بۆ پۆلی 5 و 6 (Years 5 and 6)، وەرزی پاییز (ساڵی جووت) 27-2026

پرسیارە سەرەکییەکەمان

شۆڕشی پیشەسازی چۆن کانکارییی گۆڕی، و چ کاریگەرییەکی لەسەر ناوچەکەمان (Worksop) و پێگەی بەریتانیا لە جیهاندا هەبوو؟

لە نیوان نزیکەی ساڵانی 1750 و 1900دا، بەریتانیا لە وڵاتێکی کێڵگە و گوندەوە بوو بە یەکەمین وڵاتی پیشەسازیی جیهان. خەڵووز ئەم گۆڕانکارییەی بەڕێوەبرد. لەم وەرزەدا دەزانین خەڵووز چۆن دەردەهێنرا، هێزی هەڵم و یاسا نوێیەکان چۆن ژیانی کانکارانیان گۆڕی، خەڵووز چۆن یارمەتیی بەریتانیای دا ئیمپراتۆرییەتێکی گەورە بنیات بنێت و بەڕێوەی بەرێت، و کانەکانی ناوچەی خەڵووزی نۆتینگهامشەیر چۆن شێوەیان بە وۆرکسۆپ و خەڵکەکەی و دیمەنەکەی دا.

لە نیوەی یەکەمی وەرزدا (Autumn 1) مێژووی کانکاری دەخوێنین. لە نیوەی دووەمدا (Autumn 2) دەبین بە جوگرافیناس و ناوچەکەی خۆمان دەپشکنین، لەوانە گەشتێکی مەیدانی بۆ شوێنی کۆنی کانی مانتن.

ئەوەی دەیزانین و لەبیرمان دەمێنێت

مێژوو: شۆڕشی پیشەسازی و کانکاری

پاییز 1

1. بزانین کانکاری چییە و کەی و بۆچی دەستپێکرد.
2. ڕووداوە گرنگەکانی کانکاری لەسەر هێڵی کات بزانین.
3. بزانین ژیانی کانکارێک دوای شۆڕشی پیشەسازی چۆن گۆڕا.
4. بزانین هێزی هەڵم و یاسا نوێیەکان چۆن کانکارییان سەلامەتتر کرد.
5. بزانین جۆرج ستیڤنسن کێ بوو و بۆچی گرنگ بوو.
6. ئەو کێشە ژینگەییانە بزانین کە کانکاری دروستی کردن.
7. بزانین خەڵووز و پیشەسازی چۆن یارمەتیی بەریتانیایان دا ئیمپراتۆرییەتێک بنیات بنێت، و ئەو ئیمپراتۆرییەتە چۆن کاریگەریی لەسەر خەڵکی هەموو جیهان هەبوو. ئیمپراتۆرییەت

جوگرافیا: لێکۆڵینەوەی ناوچەیی - کانکارەکان

پاییز 2

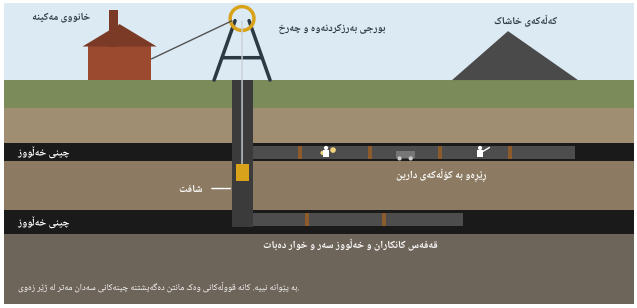
1. بزانین چۆن وۆرکسۆپ لەسەر نەخشە بدۆزینەوە و ئاماژەی تۆڕی شەش ژمارەیی بدەین.
2. کانە ناوچەییەکان بزانین (Manton, Shireoaks, Creswell, Thoresby, Harworth).
3. ئەو شوێنەوارە سروشتییانە بزانین کە کانکاری بەجێی هێشتوون (کەڵەکەی خاشاک، نیشتنی زەوی).
4. بزانین کۆمەڵگەی وۆرکسۆپ چۆن گۆڕاوە، لە ڕابردوو و ئێستادا.
5. بزانین چۆن تایبەتمەندییەکانی ناوچە لە ڕێگەی کاری مەیدانییەوە تۆمار بکەین.

کانکاری بە درێژایی کات

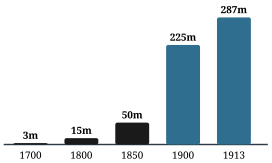
- سەردەمی ڕۆمانیە خەڵووز لەسەر ڕووی زەوی کۆدەکرێتەوە.
- سەدەی حەقدەیەم دارستان کەم دەبێتەوە، بۆیە چاڵی زەنگناسا هەڵدەکەنرێن بۆ گەیشتن بە خەڵووزی نزیک لە ڕووی زەوی.
- 1712 یەمیی هەڵمیی تۆماس نیوکۆمن ئاو لە کانەکان دەردەکات.
- نزیکەی 1750 شۆڕشی پیشەسازی دەست پێدەکات و داواکاری لەسەر خەڵووز زیاد دەبێت.
- 1769 جەیمس وات مافی داهێنانی مەکینە هەڵمییە باشترکراوەکەی وەردەگرێت.
- 1815 چرای دەیڤی کارکردن لە نزیک گازی کان سەلامەتتر دەکات.
- 1825 هێڵی ئاسنینی ستۆکتن و دارلینگتنی جۆرج ستیڤنسن دەکرێتەوە.
- 1842 یاسای کانەکان: ئافرەتان، کچان و کوڕانی خوار 10 ساڵ چیتر لە ژێر زەوی کار ناکەن.
- 1850 یاسای پشکنینی کانەکان پشکنەری کان دادەنێت.
- 1860 کەمترین تەمەنی کوڕان بۆ کارکردن لە ژێر زەوی دەبێتە 12 ساڵ.
- 1869 کەنائی سوێس دەکرێتەوە. کەشتییە هەڵمییەکان کە بە خەڵووز کار دەکەن زۆر خێراتر دەگەنە هیندستان و ڕۆژهەڵاتی دوور.
- 1872 یاسای ڕێکخستنی کانەکانی خەڵووز: هەموو کانێک پێویستی بە بەڕێوەبەرێکی بڕوانامەدار هەیە.
- 1898 هەڵکەندنی کانی مانتن لە وۆرکسۆپ دەست پێدەکات.
- سەرەتای سەدەی بیستەم ئیمپراتۆرییەتی بەریتانیا نزیکەی چارەکێکی وشکانیی جیهان دەگرێتەوە.
- 1913 بەریتانیا زیاتر لە هەموو کاتێکی تر خەڵووز دەردەهێنێت.
- 1947 پیشەسازیی خەڵووز دەکرێتە مۆڵکی دەوڵەت.
- 1984-85 مانگرتنی کانکاران.
- 1994 کانی مانتن دادەخرێت. دواتر شوێنەکەی دەکرێتە ناوچەی سەوز.

ڕووداوە ناوچەییەکان (وۆرکسۆپ) ڕووداوەکانی ئیمپراتۆرییەت

ناو کانی خەڵووز

خەڵووز بە ژمارە

ملیۆنان تەن خەڵووز کە هەموو ساڵێک لە بەریتانیا دەرهێنرا (بە نزیکەیی). بەرهەم بەهۆی هەڵم، هێڵی ئاسنین و گەشەی ئیمپراتۆرییەتەوە زۆر زیادی کرد.

هەڵم چۆن کانکارییی گۆڕی

منداڵان لە ژێر زەوی

پێش 1842، منداڵانی تەنانەت پێنج ساڵانیش لە تاریکیدا کاری درێژیان دەکرد. ئەمانە هەندێک لە کارەکانیان بوون.

Trapper (دەرگاوان)

زۆرجار تەمەن 5 تا 8

تا 12 کاتژمێر بە تەنها لە تاریکیدا دادەنیشت، دەرگای دەکردەوە و داخستی بۆ ئەوەی هەوای پاک بڕوات.

Hurrier (ڕاکێشەر)

منداڵان و ژنانی گەنج

گالیسکەی قورسی خەڵووزی بە تونێلی نزم و تەسکدا ڕادەکێشا، زۆرجار بە زنجیر و پشتێن.

Thruster (پاڵنەر)

زۆرجار منداڵان

گالیسکەکانی لە دواوە بە دەست و سەری پاڵ دەنا بۆ یارمەتیدانی ڕاکێشەر.

چرای دەیڤی

لە 1815 داهێنرا

تۆڕە وایەرییەکەی ڕێگری لە بڵێسە دەکرد گازی تەقەمەنیی کان دابگیرسێنێت، و ژیانی زۆر کەسی ڕزگار کرد.

1842

هیچ ئافرەت، کچ یان کوڕێکی خوار 10 ساڵ لە ژێر زەوی نا.

1850

پشکنەران دڵنیا دەبن کە کانەکان سەلامەتن.

1860

کوڕان دەبێت 12 ساڵ بن بۆ کارکردن لە ژێر زەوی.

1872

هەموو کانێک پێویستی بە بەڕێوەبەرێکی شارەزا هەیە.

فێربوون لە ژیانی ڕاستەقینەدا

سەردان و میوان

مۆزەخانەی نیشتمانیی کانکاریی خەڵووز؛ سەردانی کانکارانی پێشوو لە 11ی نۆڤەمبەر؛ گەشت بە شوێنی کانی مانتن.

کتێبەکانی پۆل

Street Child لە نووسینی Berlie Doherty و Canary in the Coal Mine لە نووسینی Madelyn Rosenberg.

بنیاتنان لەسەر

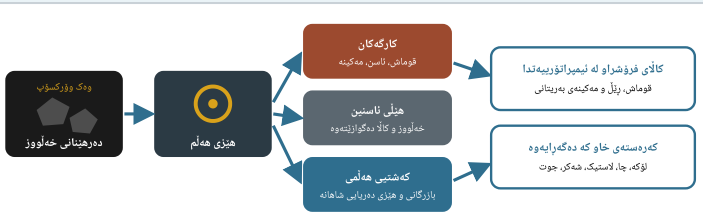
بابەتەکانی Planes, Trains and Automobiles، کەنائی چێستەرفیلد و لێکۆڵینەوەی ناوچەی وۆرکسۆپ، و Rocks (بەردەکان) لە زانستدا.

لە ماڵەوە باسی بکەن

ئایا کەسێک لە خێزانەکەتان لە کاندا کاری کردووە، یان کانەکانی دەوروبەری وۆرکسۆپی لەبیرە؟ لێیان بپرسن چییان لەبیرە.

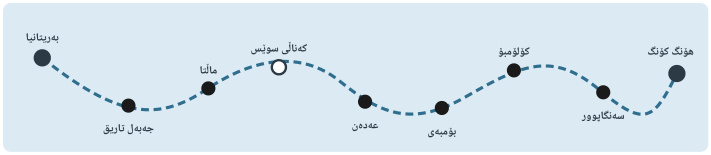
خەڵووز، هێز و ئیمپراتۆرییەت

ئیمپراتۆرییەت کۆمەڵێک وڵات یان خاکە کە یەک وڵاتی بەهێز حوکمیان دەکات. لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا، بەریتانیا گەورەترین ئیمپراتۆرییەتی حوکم دەکرد کە جیهان تا ئەو کاتە بینیبووی. خەڵووز لە دڵی هێزەکەیدا بوو: کارگەکانی بەڕێوەدەبرد کە کاڵایان بۆ فرۆشتن دروست دەکرد، هێڵی ئاسنین کە دەیگواستنەوە، و کەشتییە هەڵمییەکانی هێزی دەریایی شاهانە و کەشتیگەلی بازرگانی کە بە هەموو جیهاندا دەیانبردن.

خەڵووز خوڵێکی بەڕێوەدەبرد: کەرەستەی خاو لە ئیمپراتۆرییەتەوە دەهات، و کاڵای ئامادە دەگەڕایەوە.

ڕێگای کەشتیی هەڵمی بۆ هیندستان و ڕۆژهەڵات

خاڵە ڕەشەکان هەندێک لە وێستگەکانی خەڵووزی بەریتانی نیشان دەدەن، کە کەشتییە هەڵمییەکان بۆ سووتەمەنی تێیاندا دەوەستان. بە پێوانە نییە.

کێ سوودی بینی؟

خاوەن کارگەکان و بازرگانانی بەریتانیا زۆر دەوڵەمەند بوون. کار لە کان، کارگە و کەشتیسازییەکاندا زیادی کرد، و بەریتانیا بوو بە بەهێزترین وڵاتی جیهان.

کێ زیانی کرد؟

ملیۆنان کەس لە ئیمپراتۆرییەتدا هیچ دەنگێکیان نەبوو لەسەر ئەوەی چۆن حوکم دەکرێن. زەوی و سامانەکانیان لێ سەندرا، و پیشەسازییە ناوخۆییەکان، وەک چنینی دەستی لە هیندستان، بەهۆی کاڵای هەرزانی بەریتانییەوە زیانیان پێگەیشت.

وەک میزووناووس بیر بکەرەوە

ئایا شۆڕشی پیشەسازی بۆ هەمووان باش بوو؟ کانکارێکی وۆرکسۆپ، خاوەن کارگەیەک و چنەرێک لە هیندستان چۆن وەڵامی ئەم پرسیارە دەدەنەوە؟

وشە سەرەکییەکان (بە ئینگلیزی)

coal (خەڵووز)
سووتەمەنییەکی بەبەردبووی ڕەش کە لە ڕووەکی کۆن پێکهاتووە و بۆ وزە دەسووتێنرێت.

fossil fuel (سووتەمەنیی بەبەردبوو)
سووتەمەنییەک کە لە ماوەی ملیۆنان ساڵدا لە پاشماوەی زیندەوەرانی کۆن پێکهاتووە.

non-renewable (نوێنەبووەوە)
سەرچاوەیەک کە دوای بەکارهێنان بە خێرایی چێگەی ناگیرێتەوە.

colliery (کانی خەڵووز)
کانیێکی خەڵووز لەگەڵ بالەخانە و مەکینەکانی.

shaft (شافت)
ڕێڕەوێکی ستوونی کە ڕووی زەوی بە کارەکانی خوارەوەی کان دەبەستێتەوە.

coal seam (چینی خەڵووز)
چینێک خەڵووز لە نێوان چینەکانی بەردا.

coalfield (ناوچەی خەڵووز)
ناوچەیەک کە چینی خەڵووزی گونجاو بۆ دەرهێنانی لە ژێر زەویدایە.

bell pit (کانی زەنگناسا)
کانێکی کۆنی تەنک کە لە نزیک چینەکەدا فراوان دەبوو و شێوەی زەنگی هەبوو.

trapper (دەرگاوان)
منداڵێک کە دەرگاکانی هەواگۆڕکێنی ژێر زەوی دەکردەوە و دادەخست.

hurrier (ڕاکێشەر)
کرێکارێک، زۆرجار منداڵ، کە گالیسکەی پڕ لە خەڵووزی بە ڕێڕەوەکاندا ڕادەکێشا.

firedamp (گازی کان)
گازی میسانی تەقەمەنی کە دەکرا بە بڵێسەیەکی کراوە دابگیرسێت.

Davy lamp (چرای دەیڤی)
چرایەکی سەلامەتیی ساڵی 1815 کە تۆڕە وایەرییەکەی مەترسیی داگیرسانی گازەکەی کەم دەکردەوە.

winding gear (مەکینەی بەرزکردنەوە)
تەپڵ و بەتی میکانیکی بۆ بەرزکردنەوە و دابەزاندنی قەفەس لە شافتدا.

legislation (یاسادانان)
یاساکانی پەرلەمان.

spoil heap (کەڵەکەی خاشاک)
کەڵەکەیەک لە بەرد و خۆڵ کە لە کاتی کانکاریدا دەهێنراوە.

subsidence (نیشتنی زەوی)
نیشتنی زەوی بەهۆی کارەکانی کانی ژێرییەوە.

six-figure grid reference (نامازەی تۆڕی شەش ژمارەیی)
کۆدێکی شەش ژمارەیی کە شوێنێک لە ناو چوارگۆشەیەکی نەخشەی OS دیاری دەکات.

reclamation (چاککردنەوەی زەوی)
چاککردنەوەی زەویی پیشەسازیی تێکچوو بۆ بەکارهێنانێکی نوێ، زۆرجار وەک ناوچەی سەوز.

empire (ئیمپراتۆرییەت)
کۆمەڵێک وڵات یان خاک کە یەک وڵاتی بەهێز حوکمیان دەکات.

colony (کۆڵۆنی)
وڵات یان ناوچەیەک کە وڵاتێکی تر، زۆرجار دوور، حوکمی دەکات.

raw materials (کەرەستەی خاو)
کەرەستەی سروشتی، وەک لۆکە یان لاستیک، کە کاڵایان لێ دروست دەکرێت.

trade (بازرگانی)
کڕین، فرۆشتن و گۆڕینەوەی کاڵا لە نێوان شوێنەکاندا.

coaling station (وێستگەی خەڵووز)
بەندەرێک کە کەشتییە هەڵمییەکان بۆ وەرگرتنی خەڵووز تێیدا دەوەستان.

● وشەکانی ئیمپراتۆرییەت

کەسایەتییە گرنگەکان

George Stephenson
1781-1848

ئەندازیارێکی کان کە بە باوکی هێڵی ئاسنین ناسراوە. چرای سەلامەتیی بۆ کانکاران دیزاین کرد و شەمەندەفەری دروست کرد، لەوانە Rocket، کە خەڵووز و خەڵکیان دوورتر و خێراتر دەگواستەوە.

Sir Humphry Davy
1778-1829

زانایەک کە لە 1815 چرای دەیڤی داهێنا و یارمەتیی پاراستنی کانکارانی دا لە تەقینەوە.

James Watt
1736-1819

ئەندازیارێک کە مەکینە هەڵمییە باشترکراوەکەی پەمپ، مەکینەی بەرزکردنەوە و کارگەکانی بەڕێوەدەبرد.

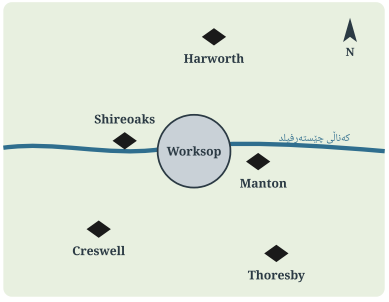
L.S. Lowry
1887-1976

هونەرمەندێک کە بە دیمەنی پیشەسازیی پڕ لە شێوەی سادەی مرۆڤ ناسراوە، بە ڕەنگی کاڵ کێشراون.

کانە ناوچەییەکانمان

وۆرکسۆپ دەکەوێتە ناوچەی خەڵووزی نۆتینگهامشەیر. کانەکان لەو شوێنانە پەیدا بوون کە چینی خەڵووز دەتوانرا بە کەنالی چێستەرفیلد و هێڵی ئاسنینەوە ببەسترێت.

بەدوای شوێنەواری کانکاریدا بگەڕێن: شوێنی کانە کۆنەکان کە ئێستا ناوچەی سەوزن، کەڵەکەی خاشاک کە ڕێکخراونەتەوە، و ڕێزە خانووی دروستکراو بۆ خێزانی کانکاران.

نەخشەی سادە، بە پێوانە نییە. شوێنەکان نزیکەیین - نەخشەی OS بەکاربهێنن بۆ نامازەی ورد.

فێربوون لە وانەکانی تردا

زانست: هێزەکان (Y5)
پاییز 1

- بزانین هێزی کێشکردن لەسەر شتی قورستر زیاترە؛ بارستەی جیاواز بە هەمان خێرایی دەکەون.
- بزانین شتی بێ پاڵپشت بەهۆی کێشکردنەوە بەرەو زەوی دەکەون.
- کاریگەریی لێکخشان لە نێوان ڕووە جووڵاوەکاندا بزانین.
- کاریگەرییەکانی بەرگریی هەوا و ئاو (هێزی سەرەوە) بزانین.

زانست: کارەبا (Y6)
پاییز 2

- بزانین چۆن سووڕێکی سادەی کارەبا دروست بکەین و بۆچی کار دەکات یان نا.
- ئەو هێمایانە بزانین کە لە نەخشەی سووڕی کارەبادا بەکاردێن.
- بزانین قۆڵتیە چۆن کاریگەری لەسەر ڕووناکی و دەنگ هەیە.
- بزانین دریژیی وایەر چۆن کاریگەری لەسەر گلۆپ و زەنگ هەیە.
- بزانین چۆن سووڕێکی کارا دیزاین و تاقی بکەینەوە.

هونەر: وێنەکێشان لەگەڵ L.S. Lowry
پاییز 1

- دەربارەی کارەکانی L.S. Lowry بزانین.
- ڕەنگە کاڵەکانی Lowry بزانین.
- بزانین چۆن شێوەی سادەی مرۆڤ لە دیمەنی پیشەسازیدا بکێشین.
- بزانین چۆن دیمەنێکی پیشەسازی ڕێکبخەین.

دیزاین و تەکنەلۆژیا (DT): مۆدێلی جووڵاو بە کام
پاییز 2

- بزانین میکانیزمی کام چۆن جووڵە دروست دەکات.
- بزانین چۆن مۆدێلێکی جووڵاو بە بابەتی کانکاری دیزاین و دروست بکەین.
- بزانین چۆن بیرۆژێنینەوە بێ ئەوەی جووڵەکە تێکبدەین.
- بزانین چۆن دیزاینێک هەڵسەنگێنین و باشتری بکەین.

مۆسیقا: ڕیتمی پیشەسازی
پاییز 1

- بزانین ئۆستیناتۆ نەخشێکی دووبارەبووەوەیە کە پارچەیەکی لەسەر بنیات دەنرێت.
- بزانین چنین (تێکسچەر) باسی ئەوە دەکات چەند چینی دەنگ پێکەوە دەبیستڕێن.
- بزانین چۆن ئۆستیناتۆیەکی ڕیتمی لە دەنگێکی پیشەسازییەوە دروست بکەین.
- بزانین چۆن چەند ئۆستیناتۆیەک لەسەر یەک دابنێین بۆ دروستکردنی چنینێکی وەک مەکینە.
- بزانین چۆن لە گرووپدا دەنگ و خێرایی کۆنترۆڵ بکەین.